Archeologisch bureauonderzoek plangebied Bachtensteene te Middelburg, gemeente Middelburg.

Walcherse Archeologische Dienst

Walcherse Archeologische Rapporten 6

Colofon

Archeologisch bureauonderzoek plangebied Bachtensteene te Middelburg, gemeente Middelburg

Walcherse Archeologische Rapporten 6
WAD-Projectcode MIDD-07-009

Auteur
B. Silkens

Afbeeldingen
WAD tenzij anders vermeld

Autorisatie—B.H.F.M. Meijlink

Uitgegeven door
Walcherse Archeologische Dienst
Postbus 70
4330 AB Middelburg
Tel: 0118-67 88 03
Fax: 0118-62 80 94
e-mail: b.meijlink@middelburg.nl

ISBN: 978-90-78877-06-6

Middelburg, 2007

Omslag
Plangebied Bachtensteene op een kopergravure van P. Bast, circa 1594. Bron: Zeeuws Archief

© Walcherse Archeologische Dienst, december 2007
Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De WAD aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoud

1 Samenvatting 4

2 Administratieve gegevens 5

3 Inleiding 6
- 3.1 Aanleiding van het onderzoek
- 3.2 Ligging van het onderzoeksgebied
- 3.3 Huidig gebruik en toekomstig gebruik
- 3.4 Doel van het onderzoek
- 3.5 Werkwijze

4 Geologie en bodem 9

5 Archeologie 10
- 5.1 Historische situatie
- 5.2 Onderzoeksgeschiedenis
- 5.3 Bekende archeologische waarden

6 Verstoringen 14

7 Gespecificeerde verwachting 17

8 Conclusies en aanbevelingen 22

Literatuur 25

1. Samenvatting

In het plangebied Bachtensteene, in het centrum van de historische kern van Middelburg, worden ouderenhuisvesting en levensloopbestendige woningen gepland. De locatie bevindt zich binnen de grenzen van de historische kern van Middelburg en de vroeg middeleeuwse ringwalburg en de geplande werkzaamheden zullen waardevolle archeologische resten in de bodem verstoren. Om een eerste inschatting te kunnen maken van de te verwachten archeologische waarden op deze locatie werd door de Walcherse Archeologische Dienst een bureauonderzoek uitgevoerd.

Plangebied Bachtensteene bevindt zich in de oudste kern van Middelburg en gaat terug tot de Vroege Middeleeuwen. Archeologisch onderzoek op diverse plaatsen in de binnenstad wees uit dat de vroeg middeleeuwse ringwalburg en bewoningsniveaus zich tussen -1,00m en -3,00m à 4,00m onder maaiveld bevinden, waarbij resten van de wal, de gracht, het poortgebouw, de noordoost-zuidwest georiënteerde hoofdweg en verschillende bewoningsniveaus binnen de grenzen van het plangebied gesitueerd kunnen worden. In de Late Middeleeuwen blijft de locatie continu bebouwd en kunnen er vanaf -50 cm onder maaiveld al archeologische resten in de vorm van ondermeer funderingen en beerkelders aan weerszijden van de voormalige (Lange) Burg en beer- en waterputten en bijgebouwtjes in de voormalige tuinen verwacht worden. Ook kunnen er fundamenten, kelders en gewelven van het Gravensteen (de voormalige gevangenis) aangetroffen worden.

De bouwtekeningen van de huidige bebouwing geven aan dat de bodem onder het voormalige gymnastieklokaal gedeeltelijk verstoord is door betonnen heipaalfunderingen, een kruipruimte tot -0,85m en een souterrain tot -1,80m onder het huidige maaiveld. De gebouwen van de basis- en kleuterschool zijn zeer waarschijnlijk gezet op funderingsstroken met balken met daartussen kruipruimtes tot -1,40m en -1,75m onder maaiveld. In het oostelijk deel van de basisschool werd een kleine kelder aangelegd tot een diepte van -2,50m onder maaiveld. Naar verwachting zijn de bovenste archeologische niveaus die zich onder de huidge bebouwing bevinden ernstig aangetast door deze ingrepen. Op een dieper niveau en onder het open middenplein zijn nog wel intacte resten van de oorspronkelijke bewoningsniveaus te verwachten. In de huidige plannen is de nieuwbouw gedeeltelijk buiten de contouren van de huidige bebouwing gepland.

Er wordt geadviseerd in eerste instantie de ondergrondse sloop van de huidige bebouwing archeologisch te begeleiden zodat het precieze horizontale en verticale verloop, de aard en intactheid van de vroeg- en laat-middeleeuwse bewoningsniveaus, de ringwalburg en het Gravensteen in kaart gebracht kunnen worden. Op basis van deze resultaten kan dan een vervolgtraject worden uitgewerkt.

2. Administratieve gegevens

Soort onderzoek:	Bureauonderzoek
Provincie:	Zeeland
Gemeente:	Middelburg
Plaats:	Middelburg
Toponiem:	Bachtensteene
Coördinaten plangebied:	no 31810/391566; nw 31740/391552; zo 31825/391537; zw 31785/391501
Oppervlakte plangebied:	ca. 3165 m^2
Kadastrale gegevens:	Gemeente Middelburg, Sectie L, nrs 421, 422, 1774 & 1775
Kaartblad:	48B
CIS-code. Archis II:	25840
Opdrachtgever:	Gemeente Middelburg Dhr. L. Groutars Postbus 6000 4330 LA Middelburg
Bevoegd gezag:	Gemeente Middelburg Namens deze: B.H.F.M. Meijlink Walcherse Archeologische Dienst (WAD) Postbus 6000 4330 LA Middelburg e-mail: b.meijlink@middelburg.nl
Beheer en plaats van documentatie:	Zeeuws Archeologisch Archief (ZAA) Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) Postbus 49, 4330 AA Middelburg Beheerder: dhr. J.J.B. Kuipers Tel.: 0118-670870, fax: 0118-670880 e-mail: jjb.kuipers@scez.nl
Beheer en plaats van vondsten :	niet van toepassing
Complextype :	niet van toepassing
Autorisatie:	Drs. B.H.F.M. Meijlink Senior archeoloog WAD
ISBN-nummer	978-90-78877-06-6

3. Inleiding

3.1 Aanleiding voor het onderzoek

In het plangebied Bachtensteene, in het centrum van de historische kern van Middelburg, worden levensloopbestendige woningen en ouderenhuisvesting gepland. De mogelijkheid dat er hierbij archeologische resten verstoord worden, is zeer reëel.

Gezien het belang echter van de aanwezige archeologische resten, waaronder twee monumenten van hoge archeologische waarden, werd het noodzakelijk geacht een gespecificeerd verwachtingsmodel op te stellen waarin de te verwachten archeologische waarden en de verstoringen uit het (recente) verleden in kaart worden gebracht. Op basis van dit model kan een eventuele planaanpassing van de nieuwbouw gerealiseerd worden, waarbij de verstoringen aan het archeologisch erfgoed en eventuele kosten uit archeologisch onderzoek tot een minimum beperkt kunnen blijven.

In 2001 werd door mevr. A. van Waarden-Koets van het Zeeuws Archief reeds historisch onderzoek uitgevoerd naar de locatie Hofje Onder den Toren en scholencomplex Bachtensteene (Van Waarden 2001). De aanwezige archeologische waarden werden in 2002 reeds kort bekeken door de provinciaal archeoloog drs. R.M. Van Dierendonck en in 2004 voerde Grontmij onderzoek uit naar de mogelijkheid tot hergebruik van de bestaande funderingen in het plangebied (Roelse 2004). BGSV bureau voor stedenbouw maakte in opdracht van de gemeente Middelburg een overzicht van de stedenbouwkundige voorschriften (BGSV 2007).

Het archeologisch bureauonderzoek is uitgevoerd begin december 2007 door drs. B. Silkens van de Walcherse Archeologische Dienst.

3.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het plangebied Bachtensteene bevindt zich in de oudste historische kern van Middelburg, de Karolingische ringwalburg. Het plangebied valt in een zone die is afgebakend door de straten Bachtensteene in het noorden, de Kapoengang in het zuiden en de Burggang in het westen en heeft een oppervlakte van ongeveer 3165 m2. De straat zelf vormt de verbinding tussen de Lange Noordstraat en de Groenmarkt (fig. 1).

3.3 Huidig gebruik en toekomstig gebruik

Op het terrein staan momenteel een basis- en kleuterschool en een voormalig gymnastieklokaal en een kerkelijk centrum dat nadien dienst deed als onderkomen voor kinderdagverblijf 'Nijntje' en het jongerencentrum 'Midgard' (fig 1).

Binnen het plangebied wordt ouderenhuisvesting gebouwd, bestaande uit individuele zorgwoningen, appartementen en groepsruimten. Ook worden ABWZ voorzieningen gepland en parkeerplaatsen. De nieuwbouw wordt zoveel mogelijk binnen de grenzen van de oude bebouwing gepland (fig. 15).

3.4 Doel van het onderzoek

Het bureauonderzoek is uitgevoerd binnen het kader van het Walchers archeologiebeleid, zoals dat in het begin van 2006 is vastgesteld in de Nota Archeologische monumentenzorg Walcheren. Uitgangspunt van het archeologiebeleid is het streven naar een optimaal behoud en beheer van het archeologisch erfgoed in het kader van de archeologische monumentenzorg. De doelstelling van het Walchers beleid is bijgevolg in eerste plaats het veiligstellen van archeologisch waardevolle vindplaatsen (behoud in situ). Binnen AMK-terreinen geldt een vrijstelling voor archeologisch onderzoek alleen voor bodemingrepen die kleiner zijn dan 30 m^2 en die niet dieper gaan dan 40 cm onder maaiveld/straatniveau. De geplande bodemingrepen in het plangebied/onderzoeksgebied zullen zeer waarschijnlijk beide criteria overstijgen.

Dit onderzoek heeft tot doel een verwachtingsmodel op te stellen voor de aanwezigheid en de mate van conservering van archeologische resten in het onderzoeksgebied. De resultaten van dit onderzoek en het gespecificeerde verwachtingsmodel liggen aan de basis van de besluitvorming omtrent eventuele vervolgstappen binnen het archeologische onderzoeksproces, die voorafgaand aan of gelijktijdig met de voorgenomen bodemingrepen moeten worden genomen.

De volgende onderzoeksvragen zijn opgesteld voor het plangebied:
Wat is naar verwachting de aard, omvang en ligging van de vroeg-middeleeuwse resten binnen

het plangebied?

Kan er op basis van reeds bekende archeologische gegevens een stratigrafie voor het plangebied worden opgesteld?

Welke archeologische waarden uit de laat-middeleeuwse kern van Middelburg en latere periodes zijn er in het plangebied te verwachten en, wat is naar verwachting de omvang, ligging, aard en specifieke datering hiervan?

In welke mate hebben recente verstoringen als heipalen, kelders en funderingen de archeologische resten aangetast?

Is er op basis van het verwachtingsmodel sprake van behoudenswaardige archeologische waarden? Zo ja, in welke mate worden deze waarden verstoord door realisatie van een eventuele bodemingreep?

Hoe kan deze verstoring door planaanpassing tot een minimum worden beperkt?

Indien de archeologische waarden niet kunnen worden behouden:
Welke vorm van nader onderzoek is nodig om de aanwezigheid van archeologische waarden en hun omvang, ligging, aard en datering voldoende te kunnen bepalen om te komen tot een selectiebesluit?

Voor dit onderzoek is geen afzonderlijk Programma van Eisen geschreven. Het onderzoek is uitgevoerd conform de "Handleiding Programma's van Eisen Zeeland".

3.5 Werkwijze

Teneinde tot een gedegen verwachtingsmodel en een advies voor vervolgstappen te komen is het bureauonderzoek overeenkomstig de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) 3.1 als volgt opgebouwd. In paragraaf 3 wordt de aanleiding voor en het doel van het onderzoek, de afbakening van het plan- en onderzoeksgebied, het huidige gebruik en de consequenties voor het toekomstige gebruik beschreven (KNA 3.1 LS01 en LS02). Ook wordt in deze paragraaf kort ingegaan op het beleidskader waarbinnen het archeologisch onderzoek valt en de geraadpleegde bronnen. Vervolgens worden in paragraaf 4 de aardwetenschappelijke waarden belicht (KNA 3.1 LS04). In paragraaf 5 wordt dieper ingegaan op de onderzoeksgeschiedenis, de historische situatie en mogelijke verstoringen uit het verleden en de bekende archeologische waarden (KNA 3.1 LS03 en LS04), waarna in paragraaf 6 een gespecificeerde archeologische verwachting wordt opgesteld (KNA 3.1 LS05). In paragraaf 7 wordt tenslotte een waardering en advies voor eventuele vervolgstappen geformuleerd.

Ten behoeve van het bureauonderzoek zijn de volgende bronnen geraadpleegd:

Adressen (al dan niet digitaal)
- ARCHIS (AMK, IKAW, onderzoeken en waarnemingen)
- FlexiWeb gemeente Middelburg (topografie, kadastergegevens en luchtfoto's)
- Geoweb/CHS (Cultuurhistorisch Hoofdstructuur Provincie Zeeland)
- Zeeuws Archief (historische kaarten, foto's, bouwtekeningen, kadastrale minuut)
- Zeeuwse Bibliotheek (fotobank)
- Zeeuws Archeologisch Archief (aanvullende archeologische gegevens)
- Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (publicaties archeologisch onderzoek)

Historische kaarten
- Stadsplattegrond Jacob van Deventer (1550)
- Stadsplattegrond Braun en Hogenbergh (1572)
- Stadsplattegrond Bleau (circa 1630)
- Stadsplattegrond Cornelis Goliat (circa 1657)
- Visscher-Romankaart (1678)
- Topografische Kaart van de Hattinga's (1750)
- Stadsplattegrond A.J. Van Prooijen (1830)
- Stedenatlas van Kuijper (1868)
- Stadsplattegrond J.C. & W. Altorffer (1898)
- Bonnebladen (1930)

Aardwetenschappelijke kaarten
- de geomorfologische kaart van Nederland (1:50.000)
- de geologische kaart van Nederland, Rijks Geologische Dienst (1:50.000), Zeeuwsch-Vlaanderen
- de bodemkaart van Nederland door Bennema & Van der Meer (1:50.000)

Voornaamste literatuur: zie literatuurlijst achteraan.

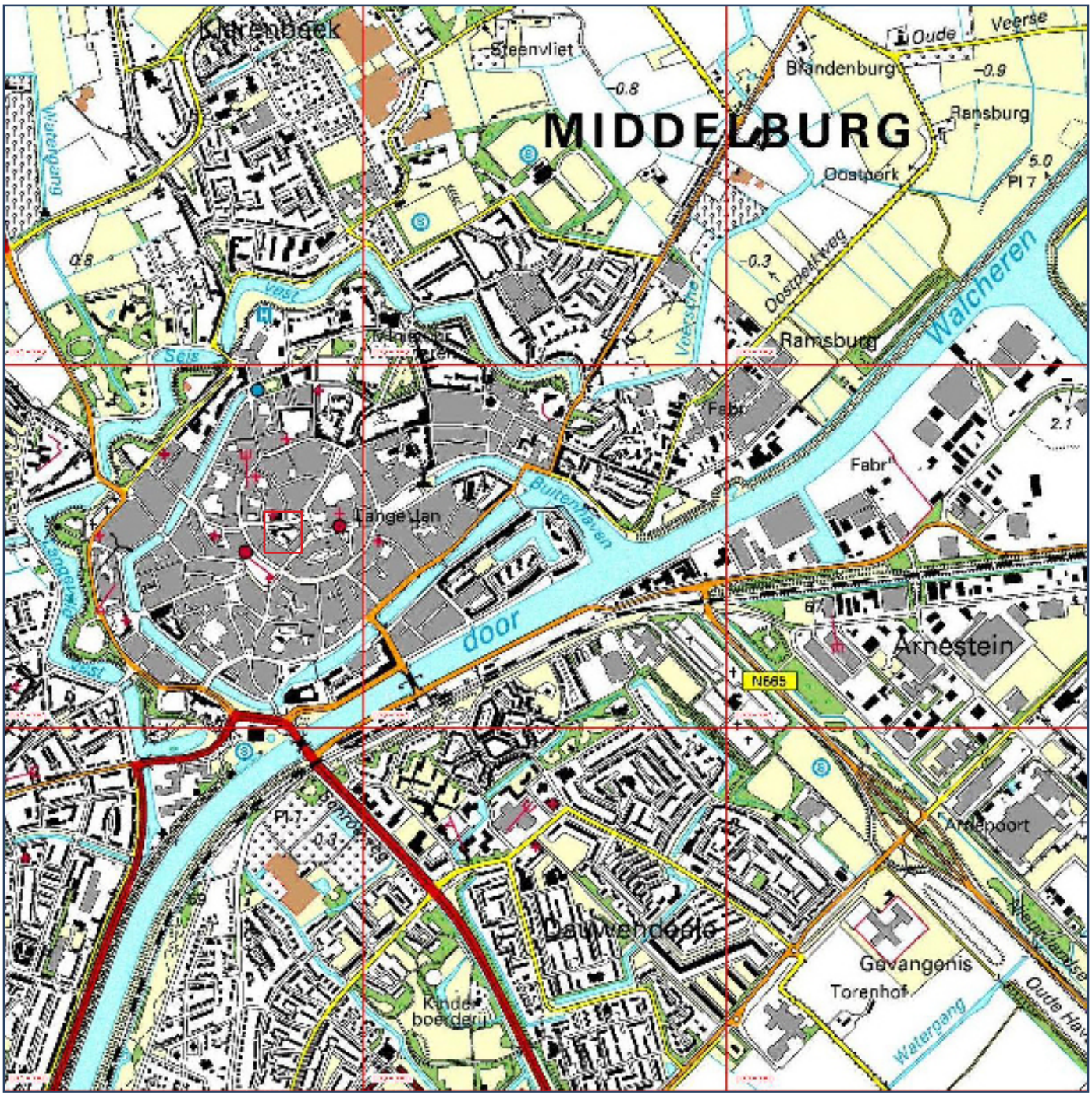

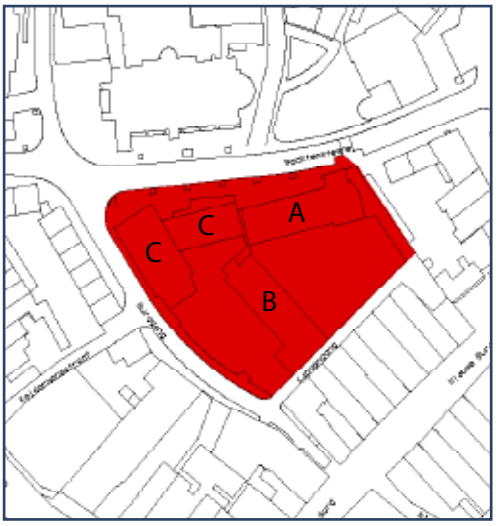

Fig. 1 Middelburg (rood omkaderd) en omgeving op de topografische kaart. Het plangebied Bachtensteene staat rood weergegegeven met basisschool (A), kleuterschool (B) en voormalige gymnastiekzaal (C).

4. Geologie en bodem

Op de geologische kaart van Nederland 1:50.000, Blad Walcheren (Rijks Geologische Dienst) ligt het onderzoeksgebied in een niet gekarteerde zone met code AO.2, diepreikende afzettingen van Duinkerke II (tegenwoordig Laagpakket van Walcheren) op Hollandveen met daaronder afzettingen van Calais en en DO.2, een Duinkerke II inversierug. Het betreft hier een voormalige stroomgeul die zich tot dieptes van circa 15-20 meter beneden NAP in het landschap heeft ingesneden. Tegen het eind van de Vroege Middeleeuwen zijn deze stroomgeulen geleidelijk verland met meer zandige afzettingen die in de loop der jaren minder fel zijn ingeklonken dan de omliggende komkleigronden. Hierdoor ging de oorspronkelijke geul zich als een lichte verhoging, een zgn. getij-inversierug of kreekrug, in het landschap aftekenen (fig. 2). Door hun hogere ,en bijgevolg drogere, ligging vormden ze aantrekkelijke woonlocaties en de meeste Walcherse dorpen en steden, waaronder Middelburg, zijn dan ook op dit soort getij-inversieruggen ontstaan.

Fig. 3 Bodemkaart van Bennema & Van der Meer 1952; de licht bruine tinten geven kreekafzettingen weer, de donkerbruine en donkerbruin-groene tinten kom- of poelafzettingen.

Op de bodemkaart van Bennema en Van der Meer uit 1952, die in veel meer detail is gekarteerd dan de bodemkaart waarop de IKAW is gebaseerd, zien we dat Middelburg precies op de kruising van verschillende oude en jongere kreekgronden (MOk1, MOk3, MMr 2 en MMr2) ligt (fig. 3).

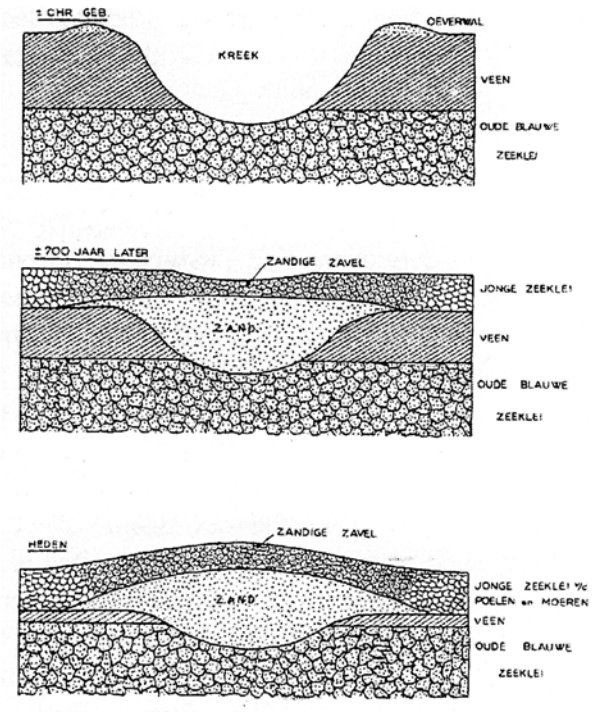

Fig. 2 De vorming van een kreekrug. Bron: Rijkstuinbouwconsulentschap, 1951.

5. Archeologie

5.1 Historische situatie

De archeologische waarden binnen het plangebied gaan terug tot de oudste fase van de Middelburgse geschiedenis. Die begon bij de oprichting van een ringwalburg, waarschijnlijk rond 880-890 n. Chr., als verdediging tegen de invallen van de Vikingen (Van Heeringen, pp. 25-26). In en rond de ringwalburg ontwikkelde zich de stad Middelburg. Voor het jaar 1000 werd net buiten de wal de Westmonster of Sint Maartenskerk gesticht, die als moederkerk fungeerde voor verschillende kerken op Walcheren. Deze kerk is volledig verdwenen onder de huidige Grote Markt en de restanten ervan konden in 1998 gedocumenteerd worden tijdens de heraanleg van de markt. Een tweede belangrijk element was de stichting van de abdij rond 1127 die al snel grote invloed verwierf in heel Zeeland. In 1217 verwierf Middelburg stadsrechten en groeide de stad verder uit tot een belangrijk bestuurlijk en religieus centrum. Een eerste stadsomwalling werd aangelegd in de 13e eeuw en in de 14e eeuw volgde enkele uitbreidingen. Een stadsplattegrond van Jacob van Deventer laat de situatie in het midden van de 16e eeuw zien (fig. 16).

In de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) bleef Middelburg lang trouw aan de Spanjaarden en droeg hiervan de gevolgen. De stad werd van de buitenwereld (en dus ook zijn handelsroutes) afgesloten, verloor na de overgave een aantal rechten en kende een korte periode van verval. Mede door de instroom van Antwerpse vluchtelingen leefde de stad weer vanaf 1585 op en werd ze in 1598 opnieuw uitgebreid en versterkt door grote verdedigingswerken met 13 bastions, zoals te zien op de plattegrond van Bleau uit 1630 (fig 4).

De oprichting van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) in 1602 luidde de 'Gouden Eeuw' in en Middelburg werd als zetel van de Kamer van Zeeland van zowel VOC als West-Indische Compagnie (WIC) de tweede belangrijkste havenstad van de Noordelijke Nederlanden. Een periode van welvaart brak aan, niet alleen door de inkomsten uit buitenlandse handel maar ook door de bloei van de hieraan gekoppelde ambachten. De scheepswerven van de Compagnieën zorgden eveneens voor een grote tewerkstelling. Ook op cultureel gebied beleefde Middelburg hoogtijden met als bekendste naam de dichter Jacob Cats.

Naar het einde van de 17e en zeker in de loop van de 18e eeuw liep de welvaart langzaam terug, men spreekt van de 'Zilveren Eeuw'. De vierde Engels-Nederlandse Oorlog (1780-1784) bracht een gevoelige slag toe aan de Nederlandse handel in Azië. Onder de aanhoudende druk van Engeland en een grote schuldenlast moesten zowel VOC als WIC op het einde van de 18e eeuw de boeken neerleggen waardoor de Middelburgse economie volledig in elkaar stortte. In 1795 vielen de Franse troepen Middelburg binnen en een nieuwe periode van verval brak aan in de zogenaamde 'Franse Tijd' (1795-1814).

In de 19e eeuw verandert het uitzicht van Middelburg sterk. Een gedeelte van de wallen worden tussen 1841 en 1848 gesloopt en het Molenwater wordt gedempt. In 1870 wordt het Kanaal door Walcheren gegraven, waardoor het zuidoostelijke deel van de 16e eeuwse omwalling grotendeels wordt weggegraven en vanaf 1900 volgen grote uitbreidingen buiten de historische stadskern.

Fig. 4 Plattegrond van de stad Middelburg met verdedigingswerken omstreeks 1630, getekend door Blaeu.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft Middelburg net als de rest van Walcheren erg te lijden onder de

aanhoudende bombardementen. Grote delen van de stad worden in puin gelegd, maar nog tijdens de oorlog begint men met de wederopbouw en de restauratie. Momenteel kent de stad weer een grote uitbreidingen met grote woonwijken rond de stad.

5.2 Onderzoeksgeschiedenis

In 1941 werd naar aanleiding van de opruimingswerkzaamheden in de Tweede Wereldoorlog voor het eerst grootschalig onderzoek verricht naar de Karolingische ringwalburg. Dit gebeurde door het Rijksmuseum voor Oudheidkunde in Leiden. Er werden op strategische punten enkele sleuven gegraven door de wal en de gracht om een idee te krijgen van de omtrek en ligging van de burg.. Ook op het binnenterrein werd in die periode onderzoek verricht ter hoogte van de Nieuwe Burg en de Groenmarkt. In de periode 1961-1993 werden nog verschillende kleine opgravingen door Trimpe-Burger, Robert van Heeringen en Bas Oele (WNG 20977 & WNG 21963). Recentelijk voerde ARCbv een kleine opgraving uit op het Abdijplein (OMG 6789), waarbij kon worden vastgesteld dat zowel wal en gracht uit meerdere bouwfasen bestonden (Ufkes 2004). Ook aan de Bogardstraat (OMG 1731) kon tijdens het onderzoek van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (nu RACM) een bewoningsniveau uit het einde van de 9e-begin 10e eeuw worden opgetekend (Dijkstra 1998, p.13).

Naast de ringwalburg werd ook op verschillende plaatsen in de historische kern van Middelburg archeologisch onderzoek verricht. In 1943 (J. Kalf) en in 1998 werden tijdens werkzaamheden aan de Markt de restanten van de voormalige Westmonsterkerk, bijhorende begravingen en bebouwing opgegraven (WNG 408224, WNG 403336, WNG 403338, WNG 403340) (Van Kempen 1998 & Kuipers 2000). De resten waren uitzonderlijk goed geconserveerd en de hoogste niveaus bevonden zich op zeer geringe diepte (minder dan 0,50 m) onder het maaiveld. Documentatie van profielen wees uit dat in de bovenste 50 cm ophogingslagen uit de 18e-20e eeuw verwacht kunnen worden. Van 20 tot 60 cm onder maaiveld ophogingen uit de 16e-17e eeuw en vanaf 40 cm onder maaiveld al pakketten uit de 11e tot 15e eeuw (Van Kempen 2004 & Van Kempen 2005). Bij ander onderzoek aan de Berghuijskazerne (WNG 405060 & OMG 3791) (Dijkstra 2006), het Van de Perrehuis (OMG 1731) (Dijkstra 1998), de Looierssingel, de Dwarskaai en bij de abdij (WNG 403788, WNG 405025, (Spitzers 2005), werden goed geconserveerde bewoningsresten vanaf de 13e eeuw tot heden gevonden tot een diepte van minimaal 3,00 m onder maaiveld. Voor de studie van de funderingen van het abdijcomplex voerde H. Jongepier van de SCEZ een klein onderzoek uit op het Abdijplein. De middeleeuwse funderingen bevonden zich direct onder het huidige straatwerk (WNG 402031).

5.3 Bekende archeologische waarden

In eerste instantie is gekeken naar de indeling van het gebied in zones met een verschillende archeologische verwachting, zoals deze op de zogenaamde Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) zijn afgebakend. Bachtensteene is gesitueerd in de historische kern van Middelburg. Deze is op de IKAW ingekleurd als een gebied met een middelhoge trefkans op archeologische waarden (fig. 6). De indeling in zones is gebaseerd op de geologische ondergrond van het deelgebied, zoals deze is weergegeven op de geologische kaart. De donkerroze zone met een hoge trefkans op archeologische waarden komt overeen met het verloop van een getij-inversierug of zogenaamde kreekrug, de licht oranje zone geeft poelgronden aan. Deze indeling is echter niet correct. De bodemkaart van Bennema & Van der Meer, die veel gedetailleerder is dan de geologische kaart, toont aan dat Middelburg op een kruispunt van kreekruggen lag (fig. 3). Alle historische kernen op Walcheren zijn ontstaan op deze ruggen aangezien zij hoge en dus droge plekken vertegenwoordigden in het landschap en het lijkt niet aannemelijk dat Middelburg hierop een uitzondering vormde. Op basis van deze gegevens zou de historische kern van Middelburg dus in een zone met hoge archeologische verwachting komen te liggen (zie hoofdstuk 4).

Bovendien valt het gebied op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) binnen de grenzen van twee monumenten met hoge archeologische waarde (AMK 11357 en 13433). Monumentnr. 11357 betreft de historische kern van Middelburg, zoals die werd opgetekend door Jacob van Deventer rond 1550. Meer specifiek wordt ook de Karolingische ringwalburg door zijn grote historische waarde aangeduid onder monumentnr. 13433.

In de historische kern van Middelburg zijn talrijke archeologische waarnemingen gedaan. Hier enkel de meest relevante weergegeven. De meeste waarnemingen werden gedaan bij archeologisch onderzoek en zijn in paragraaf 5.2. reeds besproken. Aan de Lange Noordstraat werd een laat-middeleeuwse beerput gevonden, waarvan de bovenzijde zich al op -40 cm onder maaiveld bevond. De onderzijde zat op -1,75 cm onder maaiveld (WNG 408341). Aan de Dam werd in een kelder een laat middeleeuws bewoningspakket aangetroffen op +3,26m tot + 2,16m NAP (WNG 20493). Aan de Bogardstraat zijn verschillende waarnemingen gedaan, waarbij resten van laat middeleeuwse begravingen en muurwerk op een diepte van -50 cm onder maaiveld werden aangetroffen (WNG 408377).

Fig. 5 De historische kern van Middelburg op een luchtfoto uit 2005. De ronde vorm gaat nog terug tot de vroeg-middeleeuwse ringwalburg. Het plangebied is rood omkaderd. Bron: CHS Zeeland.

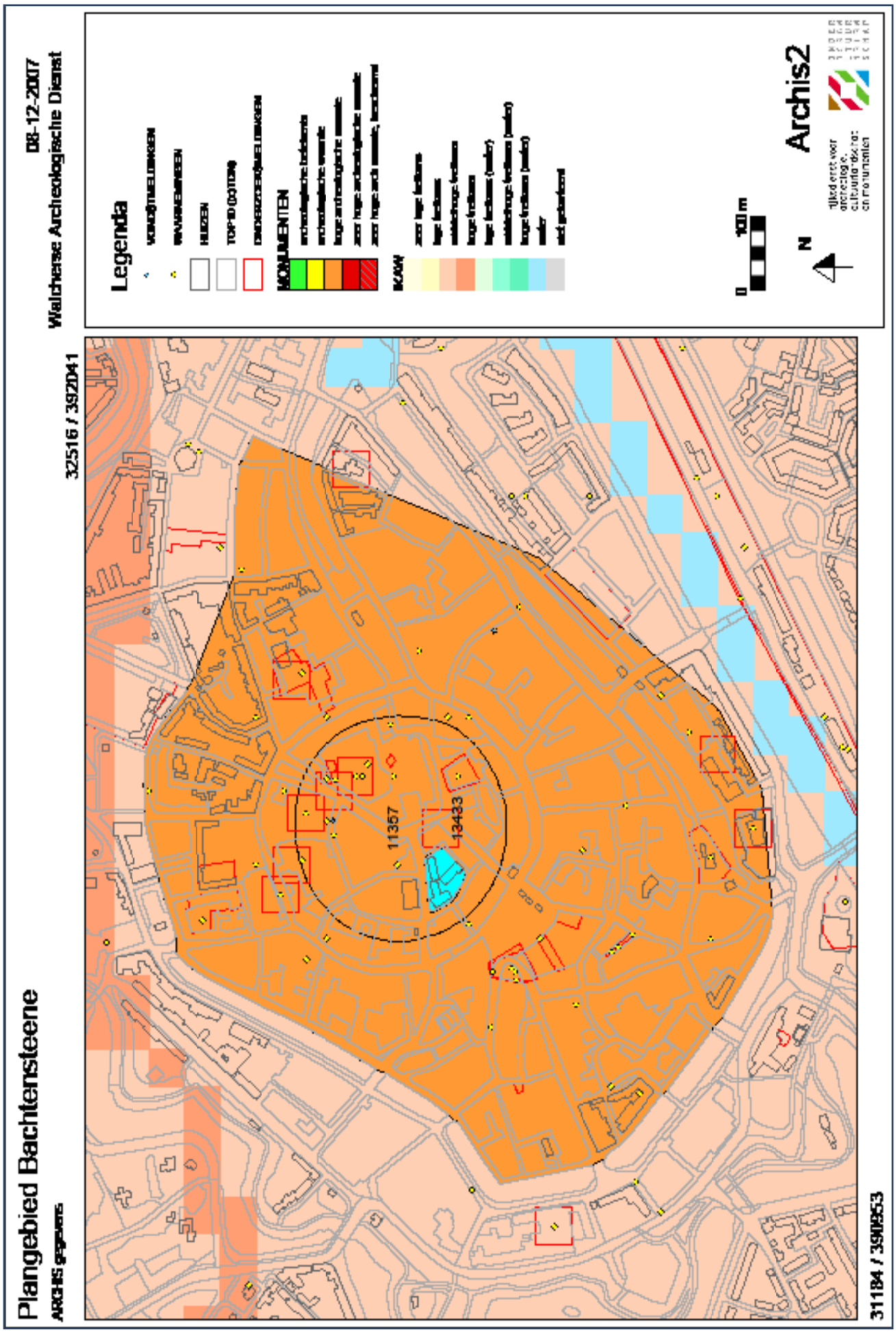

Fig. 6 De kern van Middelburg met gegevens uit het het Archeologisch Informatiesysteem voor Nederland. Het plangebied staat lichtblauw aangegeven.

5. Verstoringen

Van belang voor het archeologisch onderzoek is de bepaling of tijdens de aanleg van de huidige bebouwing het archeologische bodemarchief reeds werd verstoord, door bijvoorbeeld kelders, (paal)funderingen of ander e graafwerkzaamheden. Gezien de grote impact van de bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog is het ook noodzakelijk na te gaan waar eventuele bodemverstoring in de vorm van bomkraters of structuren als bunkers en schuilkelders heeft plaatsgevonden.

In de studie van Grontmij werd nagegaan of de reeds bestaande fundering kon hergebruikt worden voor de nieuwbouw. Dit bleek niet het geval te zijn en de nieuwbouw zal dan ook op een volledig nieuwe draagconstructie gefundeerd worden (Roelse 2004).

Op basis van de oude bouwplannen uit het Zeeuws Archief en de gegevens van Grontmij konden de volgende vaststellingen worden gedaan:

Onder het oostelijk deel van de basisschool bevindt zich een kleine kelder van circa 70m^2 die tot een diepte van –2,50 m onder maaiveld doorloopt. De funderingen van het gebouw bestaan naar alle waarschijnlijkheid uit een strokenfundering met verstijvingsribben (-balken) die in het westelijk deel op –1,75 m onder maaiveld liggen en in het centrale deel op –1,50 m onder maaiveld Tussen de funderingsbalken bevindt zich naar alle waarschijnlijkheid een kruipruimte.

De kleuterschool is eveneens gefundeerd op strokenfundering met rib tot een diepte van –1,40 m. Ook hier bevinden zich tussen de balken vermoedelijk kruipruimten, die mogelijk maar tot –0,70 m zijn uitgegraven (fig. 7).

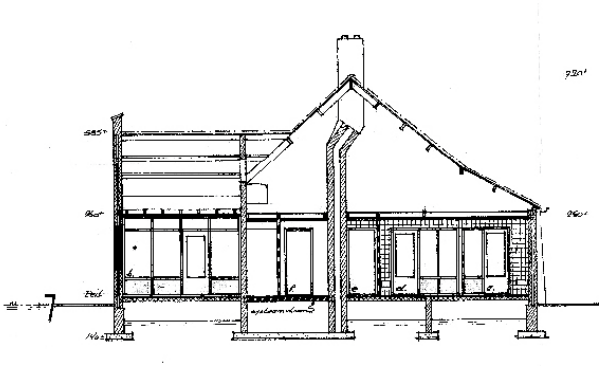

Fig. 7 Strookfunderingen met rib onder de kleuterschool.

Het voormalige gymnastiekgebouw is gefundeerd op een paalfundering (fig. 10). De prefab betonpalen hebben een diameter van 26 en 30 cm en zijn tot een diepte tussen –5,50 en –6,70 meter gezet. Voor het noordzuid georiënteerde gedeelte langs de Burggang werd een grid van ongeveer 3,5 m gehanteerd en voor het oostwest georiënteerde gedeelte langs Bachtensteene een

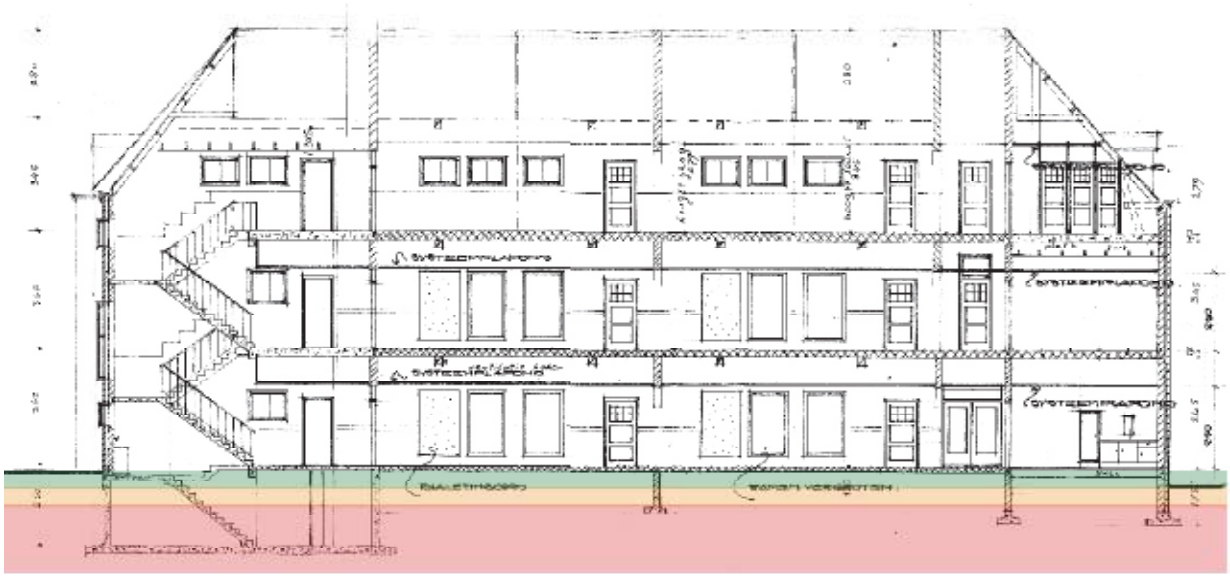

Fig. 8 De basisschool heeft in het westelijk deel een kleine kelder die de archeologische niveaus, hier schematisch weergegeven, diep verstoord. Groen: 18e-20e eeuw (0-50cm -MV), oranje: 16e-17e eeuw (20-60 cm -MV) en rood: 9e-15e eeuw (vanaf 40cm -MV).

grid van ongeveer 2,5 m. Op de overgang tussen beide gebouwen werd de fundering versterkt door enkele bijkomende palen. Het oostwest georiënteerde deel beschikt over een kruipruimte tot -0,85 m onder maaiveld en het noordzuid georiënteerde deel over een souterrain dat tot -1,80 m onder maaiveld is uitgegraven (fig. 9).
In opdracht van de gemeente Middelburg voerde dhr. D. Obbink van het Zeeuws Archief een uitgebreid onderzoek uit naar naar de mogelijke aanwezigheid van munitie in de bodem van de gemeente (onuitgegeven studie). Deze gegevens blijken in combinatie met de foto's van de RAF en beschreven in het boek van P. Crucq (Crucq1997) ook van grote waarde voor het inschatten van bodemverstoringen door bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het plangebied Bachtensteene lijkt op een foto van de RAF uit 1943 al door meerdere bommen getroffen en op een RAF-foto uit 1944 is te zien dat nagenoeg alle bebouwing in deze zone is verdwenen (fig. 16). Een opname van de RK Petrus en Pauluskerk uit het Zeeuws Archief, daterend tussen 1945 en 1955, bevestigt dat deze zone van de stad zeer zwaar getroffen werd door de bombardementen. Uit het onderzoek van D. Obbink kunnen we opmaken dat de getroffen zones in de binnenstad in het verleden reeds geruimd zijn.

Fig. 9 Verstoringplan van het plangebied Bachtensteene met geel omlijnd de geplande nieuwbouw. De voormalige gymnastiekzaal is gefundeerd op betonpalen (oranje) en heeft een souterrain (rood gearceerd), de kleuter- en de basisschool een strookfundering met rib en mogelijk kruipkelders (groen). De kelder in de basisschool staat rood aangegeven.

De recente opgraving op het Abdijplein wees uit dat het archeologisch niveau uit de Nieuwe Tijd zich al op –50 cm onder maaiveld bevindt. De top van de aarden wal rond de Karolingische ringwalburg bevindt zich hier slechts op een diepte van –1,00 m beneden maaiveld. Dit beeld wordt ook bevestigd door het andere archeologisch onderzoek in de Middelburgse binnenstad. Het is bijgevolg duidelijk dat de funderingswerken van de vorige bebouwing het archeologisch patrimonium hebben aangetast. Ter hoogte van de kelder van de basisschool kunnen we ervan uitgaan dat een groot deel van de archeologische resten reeds verdwenen is. Wel kunnen de profielen nog waardevolle gegevens over het bodemarchief opleveren en kunnen er onder de bestaande keldervloer nog vroeg-middeleeuwse bewoningsniveaus aanwezig zijn. Waar kruipruimtes aanwezig zijn, is mogelijk nog een deel van de vroeg-middeleeuwse bewoning goed geconserveerd en ook hier kunnen de profielen bijzonder nuttige informatie bevatten. Het palenplan onder de voormalige gymnastiekzaal laat voldoende ruimte om tussen de palen nog grote zones van de archeologische niveaus te documenteren.

De invloed van het bombardement mag bovengronds dan wel grote gevolgen gehad hebben, ondergronds kunnen de verstoringen door de op het terrein aanwezige bebouwing in diepte beperkt zijn gebleven. Enkel in de open zone tussen de huidige bebouwing (speelplaats), waar geen latere verstoring door

funderingswerken heeft plaatsgevonden, moet rekening gehouden worden met een beperkte schade door bominslagen en ruimingswerken tijdens de heropbouw.

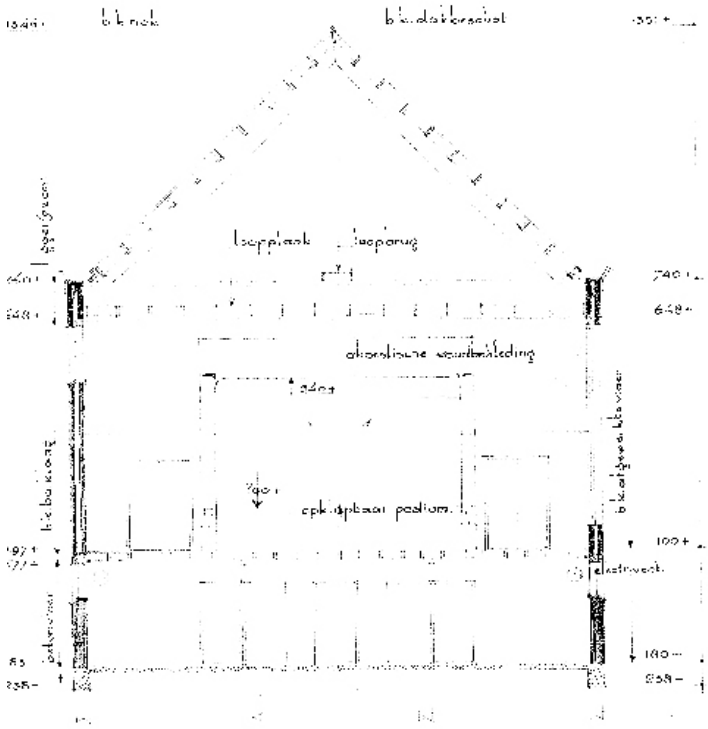

Fig. 10 Het voormalige gymnastiekgebouw werd gefundeerd op betonpalen in een grid van ongeveer 2,5 bij 2,5 m. Bron: Zeeuws Archief en BGSV rapport 2007.

6. Gespecificeerde verwachting

IJzertijd en Romeinse Tijd

Bewoning uit de IJzertijd en de Romeinse Tijd bevindt zich doorgaans op de veraarde toppen van het veen. De historische kern van Middelburg bevindt zich echter op de afzettingen van verschillende getij-inversieruggen of kreekruggen. Aangezien het hier gaat om een oude geul die zich diep in het vroegere veenlandschap heeft ingesneden, is de kans op het aantreffen van intact veen zeer klein. Archeologische resten uit de IJzertijd of Romeinse Tijd zijn bijgevolg niet te verwachten in het plangebied.

Vroege Middeleeuwen

Zoals gezegd begint de geschiedenis van Middelburg aan het einde van de 9e eeuw door de oprichting van een ringwalburg als bescherming tegen de invallen van de Vikingen. Op Walcheren waren drie van deze burgen, zuidburg (Souburg), duinburg (Domburg) en de burg in het midden, Middelburg. De ringwalburgen waren opgetrokken uit een hoge aarden wal met plaggen en vermoedelijk versterkt met houten palissaden. Daar omheen werd een brede gracht gegraven. Het binnenterrein was geometrisch opgebouwd rond twee hoofdwegen die elkaar net naast het midden van het burgterrein kruisten (fig.11). De wegen kwamen uit op vier toegangspoorten, elk aan 1 zijde van de burg (Ufkes 2004, pp. 22-23).

De ringwalburgen waren aanvankelijk niet bewoond en enkel in gebruik als toevluchtsoord bij dreigende invallen of watersnood, maar al snel veranderde dit. In Middelburg was de burg vermoedelijk al van 900 n. Chr. permanent bewoond (Sijnke 2001, pp.14-15).

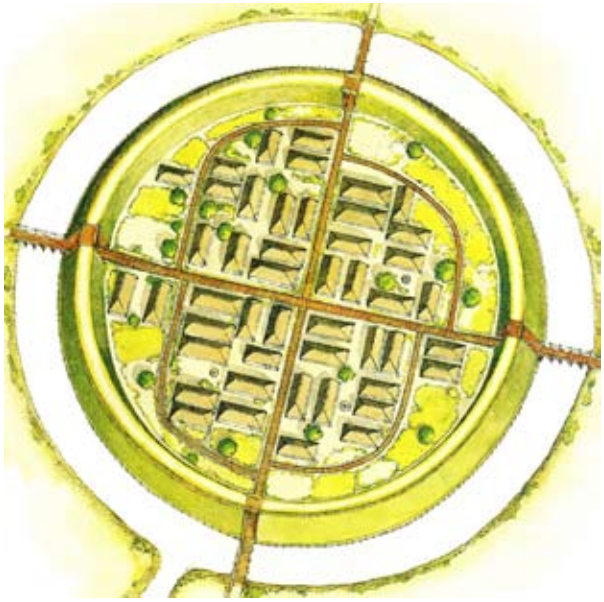

Fig. 11 Reconstructie van de Karolingische ringwalburg te Oost-Souburg. Bron: Bloemers1998

OP basis van de gecombineerde resultaten van archeologisch onderzoek tot 1995 maakte Robert van Heeringen een (hypothetische) reconstructietekening van de ligging en omvang van de Karolingische burg in Middelburg (fig.13). Dit leverde voor de wal een buitendiameter op van 220 m, waarbij uitgegaan werd van een walbreedte van circa 9 m en een grachtbreedte van circa 42 m. Het binnenterrein krijgt bijgevolg een doorsnede van ongeveer 202 m.

De wal rond de Middelburgse ringwalburg bestond uit minstens twee fasen en bestond uit een binnenlichaam van bruingrijze, zwakzandige klei dat aan de binnen- en buitenzijde verstevigd

Fig. 12 Twee fases van de wal met plaggenversteviging en de gracht van de ringwalburg uit het archeologisch onderzoek op het Abdijplein. Bron: Ufkes2004

was door middel van een dikke plaggenstapeling. Onderzoek bij de Abdij in 1961 en aan de Balans in 1993 leverde een mooie blik op de bewoning binnen de burg. Een restant van een perfect geconserveerd wegdek van eikehoutenplanken op een raamwerk van esse- en elzenhouten stammen werd aan de Balans vrijgelegd. Onder de weg liep een afwateringsgootje, gemaakt van een uitgeholde essestam. Bij de abdij werden resten van vlechtwerkwanden van een kleine rechthoekige structuur gevonden die op een plaggenophoging gebouwd was (fig.12) (Van Heeringen 1995, pp.23-28). De opgravingen in Oost-Souburg geven een nog beter beeld van de bebouwing binnen de ringwalburg. De oudste bewoningsfase bestond hier uit rechthoekige huizen van circa 6 bij minimum 14m opgetrokken op individuele zavelplatforms. De huizen lagen langs een stelsel van knuppelwegen en greppels die elkaar naast het centrum van de binnencirkel loodrecht kruisten. De wanden van de oudste huizen waren opgetrokken uit 1 meter dikke plaggenwanden en de meeste structuren beschikten over een uit kleiplaggen vervaardigde haard (Van Heeringen 1995, p.224).

De recente opgraving op het Abdijplein wees uit dat de top van de aarden wal rond de Karolingische ringwalburg zich hier slechts op een diepte van ongeveer –1,00 m beneden maaiveld (1,78m +NAP) bevinden. De basis van de wal bevindt zich een kleine anderhalve meter dieper (0,35 +NAP) (Ufkes 2004, p.26). Dit beeld wordt ook bevestigd door het andere archeologisch onderzoek in de Middelburgse binnenstad. Aan de Bogardstraat is tijdens het onderzoek van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (nu RACM) op een diepte van 0,80-0,90m +NAP een

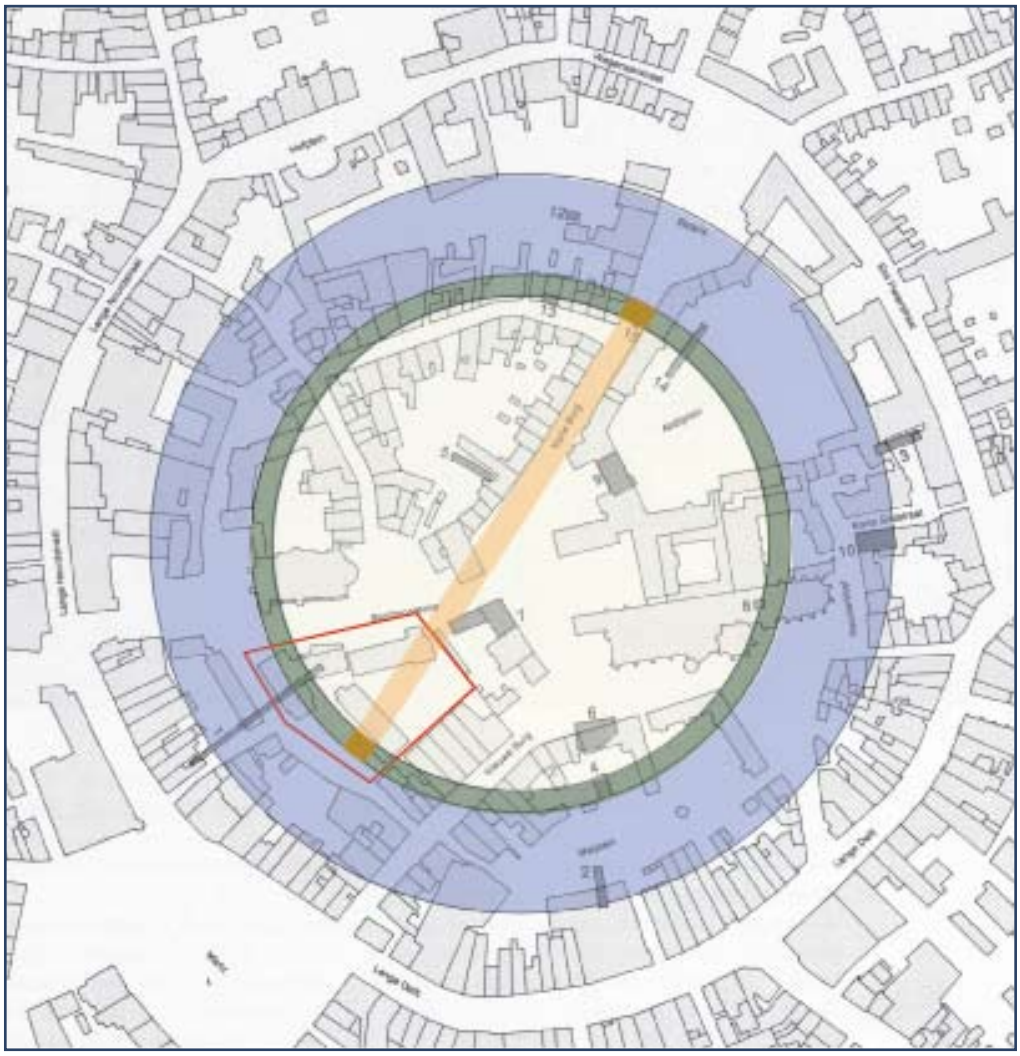

Fig.13 Hypothetische reconstructie van de vroeg-middeleeuwse ringwalburg te Middelburg. Het plangebied staat rood omkaderd. De gracht is blauw aangegeven, de wal groen en de voormalige hoofdweg, later de (Lange) Burg, oranje. Waar de weg de wal snijdt, bevond zich een poortgebouw. Bron: Van Heeringen1998 & bewerking WAD.

bewoningsniveau uit het einde van de 9e-begin 10e eeuw aangetroffen dat vermoedelijk de basis was voor de aanleg van de ringwalburg (Dijkstra 1998, p.13).

Het plangebied bevindt zich in de zuidwestelijke zone van de ringwalburg. In 1941 werd hier een lange proefsleuf gegraven over de volledige breedte van de gracht en de wal. De sleuf loopt onder het centrale gedeelte van de voormalige gymnastiekzaal door en we kunnen dus met vrij grote nauwkeurigheid de locatie van de ringwalburg binnen het plangebied voorspellen. De wal loopt van noordwestelijke naar zuidoostelijke richting onder de voormalige gymnastiekzaal door. Dit betekent dat de volledige wal en de overgang naar de gracht zich over een lengte van circa 70 meter op het westelijk deel van het plangebied bevindt. Bovendien kan in de zuidwestelijke hoek van het terrein de zuidelijke toegangspoort tot de ringwalburg verwacht worden. Tijdens het onderzoek aan de Balans stootte men op de restanten van de noordelijke poort. Als we uitgaan van een min of meer rechte as over het binnenterrein, kruist deze weg de wal precies binnen het plangebied, exact op de plek waar tot het midden van de vorige eeuw de Lange Burg liep. Het huidige stratenpatroon van Middelburg verschilt immers grondig van het vroeg- en laat-middeleeuwse patroon. Tot de wederopbouw tijdens en na de Tweede Wereldoorlog kende de stadskern van Middelburg een stratenpatroon dat rechtstreeks geënt was op dat van de Karolingische ringwalburg. De Korte en

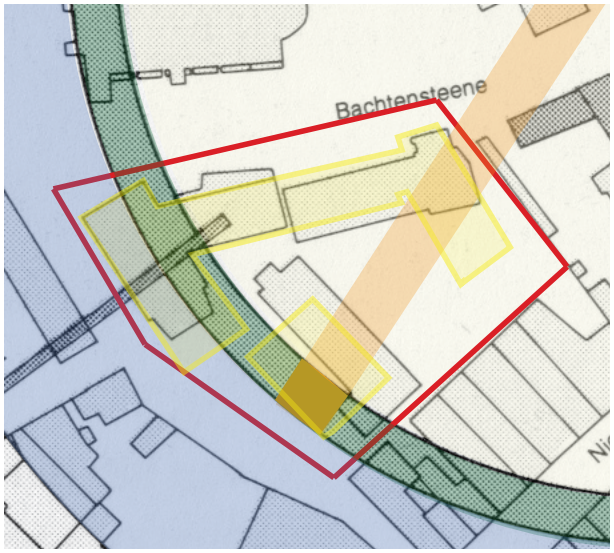

Fig. 15 Detail van het plangebied (rood) op fig. 13 met in het geel de geplande nieuwbouw. Bron: Van Heeringen1998 & bewerking WAD

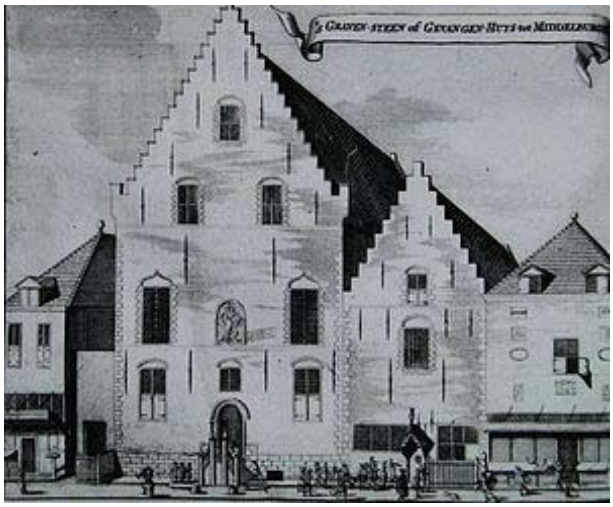

Fig.14 Het Gravensteen op een tekening uit de Kroniek van Smallegange (1696). Bron: Zeeuws Archief.

Lange Burg liepen bijna exact over de voormalige noordzuid-as van de burg. Na de verwoestingen, aangericht in de Tweede Wereldoorlog, werd de stadskern hertekend en werd de Lange Burg dichtgebouwd. In plaats daarvan ontstonden twee nieuwe straten, de Nieuwe Burg en Bachtensteene, met als doel de zichtlijnen naar de abdijtoren te vrijwaren.

Het grootste deel van het plangebied en de geplande bebouwing bevindt zich echter op het binnenterrein van de voormalige ringwalburg. Afgaande op de gegevens uit de opgravingen in ondermeer Oost-Souburg en Middelburg zelf, kunnen hier naast de reeds genoemde hoofdweg, resten verwacht worden van verschillende vroeg-middeleeuwse bewoningsfasen met o.a. goed geconserveerde houten huizen met vlechtwerk, afvoersystemen, vloerniveaus, tussenwegen, waterkuilen en-putten, etc.

De verwachting is dat de funderingen van de bestaande bebouwing lokaal aanzienlijke verstoringen aan deze niveaus hebben veroorzaakt, maar dat in de onbebouwde zones nog vrijwel intacte resten uit deze periode, waaronder het volledige poortgebouw, aanwezig zijn. De geplande nieuwbouw valt gedeeltelijk in deze onbebouwde zones. Mogelijk heeft ook de aanwezigheid van het Middeleeuwse Gravensteen lokaal verstoringen veroorzaakt.

Late Middeleeuwen tot heden

Een groot deel van de gegevens over de laat-middeleeuwse periode werd verzameld door mevr. A Van Waarden-Koets van het Zeeuws

1550

1630

1688

1750

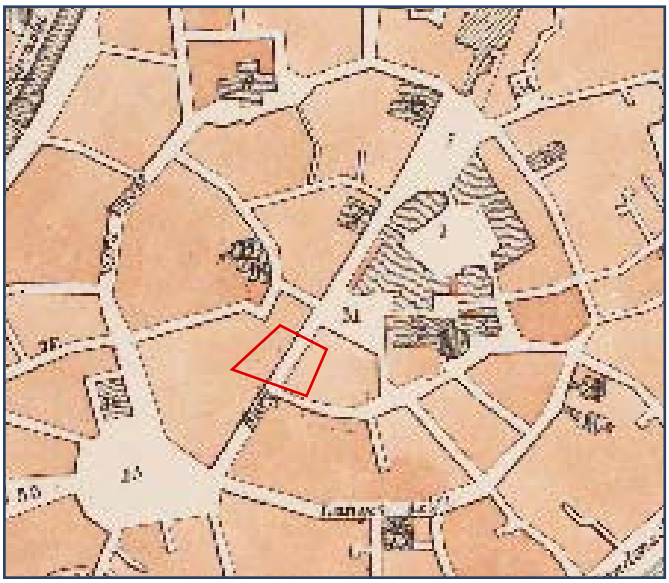

1830

1944

Fig. 16 De kern van Middelburg op de kaart van Van Deventer (1550), Blaeu (1630), Goliat (1688), Hattinga (1750), van Prooyen (1830) en een luchtfoto van de RAF uit 1944 (linksboven naar rechtsonder). Het plangebied is rood omkaderd. Bron: Zeeuws Archief & Zeeuwse Bibliotheek

Archief (Van Waarden2001) en wordt hier bondig weergegeven. Uit de Karolingische ringwalburg ontwikkelde zich zeer snel de Middeleeuwse stad Middelburg. Over de precieze stadsontwikkeling binnen het plangebied is tot in de 14e eeuw niet veel bekend en vormt archeologisch onderzoek de enige informatiebron. De eerste archiefbronnen te koppelen aan Bachtensteene, toen nog Burg of Burcht, dateren uit 1366-1367. Het gaat hier om de Stadsrekeningen van Kesteloo, bewaard in het Zeeuws Archief. In de archieven van de Godshuizen in Middelburg vinden we in een transportbrief uit 1423 de eerste vermelding van "een huis, staande Bachtensteene". In 1436 meldt ook Kesteloo de naam "bachten steene" in verband met een gedolven watergang en in een rekening van 1449 wordt gesproken over een straat "op den burcht darme[n] gaet bachtsteene".

De oudste betrouwbare kaart van Middelburg is deze van Jacob van Deventer van circa 1550 (fig. 16). Hierop is te zien dat het plangebied reeds volledig bebouwd is. De kopergravure van P. Bast, gemaakt omstreeks 1594 (zie voorzijde), Cornelis Goliat (circa 1654) (fig. 16) en de plattegrond van Blaeu (circa 1630) (fig. 4) geven een prachtig zicht op het laat 16e- en 17e-eeuwse Middelburg. We krijgen een gedetailleerd beeld van de bebouwing op het plangebied.

In deze zone zien we, naast stadswoningen met trapgevels en kleine tuintjes, ook het zgn. Gravensteen, de voormalige gevangenis van Middelburg vermeld staan. Volgens de kaarten van Bast en Goliat kunnen we dit gebouw ongeveer verwachten onder de bebouwing van de basisschool. De oudste fase van het Gravensteen, dat al vermeld wordt in archiefbronnen rond 1477, werd grotendeels afgebroken in 1527 en 1528 en beschikte volgens Kesteloo over onderaardse gewelven. Een nieuw Gravensteen verrees op dezelfde plek en had een vierkant grondplan met een oppervlak van 251 roeden. Een mooie weergave ervan is opgenomen in de Kroniek van Smallegange uit 1696 (fig.14). Binnen het gebouw waren verschillende ruimtes voorzien, waaronder een gijzelkamer, een martelkamer met martelstoel ('Keysersstoel'), gevangeniscellen, een vrouwenkamer en een vierschaar. De cipier betrok een woning naast het hoofdgebouw, vermoedelijk nog in een gedeelte van het oude gebouw. Dat gevangenen hier ook vaak een obscuur einde vonden, getuigen archiefbronnen waarin te lezen staat dat de plaatselijke magistraat, om protest te vermijden, op 26 oktober 1564 de vonnissen van twee doopsgezinden heimelijk in het Gravensteen laat voltrekken. De laatste vermelding van het Gravensteen dateert van 1751 in een stadsrekening van Kesteloo en in 1829 wordt het gebouw afgebroken en vervangen door een pakhuis voor steenkool en een kantoorgebouw. Op de kaart van A.G. van Prooijen uit 1830 staat het Gravensteen al niet meer als belangrijk gebouw aangegeven (fig. 16).

In de 18e, 19e en vroeg 20e eeuw is op kaarten, zoals deze van Hattinga (1750), A.G. van Prooijen (1830), Kuijper uit (1868), J.C. & W. Altorffer (1898) en de Bonnebladen uit 1930, te zien dat het plangebied steeds volledig bebouwd is. Het is pas na de verwoestende bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog dat deze bebouwing tijdelijk verdwijnt (fig.16). De aanpassing van het stratenpatroon in de binnenstad van Middelburg heeft grote gevolgen voor de indeling van het plangebied. De Lange Burg wordt volledig volgebouwd en omsloten door enkele nieuwe straten, Bachtensteene in het noorden en de Nieuwe Burg in het zuiden. Restanten van de voormalige (Lange) Burg en bijbehorende bebouwing vanaf de 14e eeuw aan weerskanten ervan kunnen bijgevolg al vanaf -50 cm onder maaiveld in het het plangebied verwacht worden. Gedacht moet worden aan ondermeer kelders en gewelven van het Gravensteen, funderingen en beerkelders aan weerszijden van de Burg en beer- en waterputten en bijgebouwtjes in de voormalige tuinen.

7. Conclusies en aanbevelingen

7.1 Conclusies

Het bureauonderzoek heeft geleid tot de volgende beantwoording van de onderzoeksvragen, waarbij de conclusies en het advies zijn weergegeven:

Wat is naar verwachting de aard, omvang en ligging van de vroeg-middeleeuwse resten binnen het plangebied?

Ringwalburgen zijn door hun zeldzaamheid van zeer grote archeologische waarde. In Zeeland zijn er slechts vijf bekend, waarvan er drie op Walcheren staan. Enkel deze van Oost Souburg werd aan uitgebreid archeologisch onderzoek onderworpen en is nu deels gereconstrueerd.

Op basis van archeologisch onderzoek uit het verleden en eigen bevindingen heeft R. Van Heeringen een hypothetische reconstructie gemaakt van de ligging en omvang van de ringwalburg. In 1941 werd op het plangebied, onder de voormalige gymnastiekzaal, een proefsleuf gegraven, waarvan de gegevens mede aan de basis liggen van deze reconstructie. Het plangebied Bachtensteene bevindt zich aan de uiterste zuidwestelijke grens van de burg, op de scheiding tussen gracht, wal en binnenterrein, ter hoogte van het zuidelijke poortgebouw. In de ringwalburg waren vier toegangen die met elkaar in verbinding stonden door middel van twee elkaar kruisende hoofdwegen. Eén van deze wegen doorsnijdt het plangebied van het noordoosten naar het zuidwesten.

Archeologisch onderzoek, ondermeer op het Abdijplein en in de Bogardstraat, heeft aangetoond dat de resten van de ringwalburg zich al op -1,00m onder maaiveld kunnen bevinden. Gedacht moet worden aan een massieve wal (circa 9m in volle breedte) uit zware klei en aan de binnen- en buitenzijde versterkt met plaggen, gefundeerd op een zandige ondergrond of slappe klei. Deze kan over zijn volledige breedte en over een lengte van ongeveer 70m in het westelijk deel van het plangebied verwacht worden. De gracht bestaat uit meerdere opvullingen en heeft een totale breedte van 42m, waarvan een 10-tal meter zich binnen de grenzen van het plangebied bevindt.

Het totale binnenterrein van de ringwalburg heeft een diameter van ongeveer 200m en is opgebouwd langs de twee hoofdwegen. In het hele plangebied kunnen meerdere fasen van vroeg-middeleeuwse occupatie verwacht worden. Gedacht moet worden aan rechthoekige woonhuizen van 6 bij minimum 14m, met goed geconserveerd hout- en vlechtwerk, meerdere vloerniveaus, bijgebouwen, waterputten en -kuilen knuppelwegen en houten platforms. Daarnaast een grote hoeveelheid materiaal in de vorm van aardewerk, metalen en mogelijk ook houten voorwerpen, goed bewaarde bot- en plantenresten,…

Welke archeologische waarden uit de laat-middeleeuwse kern van Middelburg en latere periodes zijn er in het plangebied te verwachten en, wat is naar verwachting de omvang, ligging, aard en specifieke datering hiervan?

Op basis van historisch kaartmateriaal en archiefbronnen is het mogelijk de evolutie van de stad Middelburg op vrij heldere wijze in kaart te brengen. Het plangebied wordt al in de 14e eeuw genoemd en blijft tot aan de verwoestende bombardementen in de Tweede Wereldoorlog steeds bebouwd. Op de locatie van de vroegere hoofdweg in de ringwalburg werd de Burg aangelegd. Deze straat zou de hele Middeleeuwen en Nieuwe Tijd een belangrijke noord-zuid verbinding vormen binnen de stad. Tijdens de heraanleg van de stad in de Tweede Wereldoorlog werd het stratenplan van Middelburg grondig hertekend en werd het zuidelijke deel van de (Lange) Burg volgebouwd en vervangen door twee nieuwe straten, de Nieuwe Burg en Bachtensteene.

Een belangrijk gebouw dat zich binnen de grenzen van het plangebied bevond was het Gravensteen, de stadsgevangenis. De oudste bronvermelding gaat terug tot 1477, waarna het nog wordt herbouwd, en pas in 1829 wordt het weer afgebroken. Schriftelijke bronnen vermelden het bestaan van kelders en gewelven.

Archeologisch onderzoek op verschillende locatie in de binnenstad, ondermeer bij het Van de Perrehuis, de Berghuijskazerne en de Markt, wees uit dat verschillende goed bewaarde bewoningsniveaus zich al vanaf -50cm onder maaiveld kunnen bevinden. Op het plangebied

kan gedacht worden aan ondermeer funderingen en beerkelders aan weerszijden van de voormalige (Lange) Burg en beer- en waterputten en bijgebouwtjes in de voormalige tuinen verwacht worden. Bovendien moet rekening gehouden worden met de aanwezigheid van fundamenten en mogelijk ook kelders en gewelven van het Gravensteen.

Een grote hoeveelheid vondstmateriaal in de vorm van aardewerk, glas, metaal, bouwmateriaal, hout en goed geconserveerde bot- en plantenresten kan verwacht worden.

Kan er op basis van reeds bekende archeologische gegevens een stratigrafie voor het plangebied worden opgesteld?

Archeologie in de kern van belangrijke historische steden als Middelburg is meestal erg complex. Vaak werd in het verleden oudere bebouwing enkel bovengronds gesloopt en werden nieuwe structuren bovenop de oudere gezet. Diepere structuren als funderingen, kelders, water- en beerputten, maar ook vloerniveaus en straatjes zijn op die manier vaak perfect bewaard gebleven. Door de eeuwen heen ontwikkelde zich zo een complexe stratigrafie met verschillende bewoningsniveaus.

Het archeologisch onderzoek in de binnenstad van Middelburg heeft aangetoond dat er al op geringe diepte goed bewaarde archeologische resten kunnen worden gevonden. Documentatie van profielen wees uit dat in de bovenste 0,50m sporen uit de 18e-20e eeuw verwacht kunnen worden. Vanaf -0,20 tot -0,60m onder maaiveld bewoningsniveaus uit de 16e-17e eeuw en vanaf -0,40m onder maaiveld pakketten uit de 11e tot 15e eeuw. Het vroeg middeleeuwse niveau bevindt zich op ongeveer -1,00m onder maaiveld. De verwachting is dat deze archeologische resten tot een diepte van minimaal -3,00 tot -4,00m onder maaiveld doorlopen. Uiteraard zijn de grenzen tussen deze niveaus moeilijk scherp te trekken en lopen ze sterk door elkaar. Lokaal kunnen ook grote verschillen optreden.

In welke mate hebben recente verstoringen als heipalen, kelders en funderingen de archeologische resten aangetast?

De bouwtekeningen van de huidige bebouwing geven aan dat de bodem onder het voormalige gymnastieklokaal gedeeltelijk verstoord is door betonnen heipaalfunderingen, een kruipruimte tot -0,85m onder maaiveld ter hoogte van het oostwest georiënteerde deel en een souterrain tot -1,85m onder maaiveld onder het noordzuid georiënteerde deel. De gebouwen van de basis- en kleuterschool zijn zeer waarschijnlijk geplaatst op funderingsstroken met balken met daartussen kruipruimtes tot -1,40 en -1,75m onder het huidige maaiveld. In het oostelijk deel van de basisschool werd een kleine kelder aangelegd tot een diepte van -2,50m onder maaiveld. Naar verwachting zijn de bovenste archeologische niveaus die zich onder de huidge bebouwing bevinden ernstig aangetast door deze ingrepen. Op een dieper niveau en in de niet bebouwde zones zijn nog wel intacte resten van de oorspronkelijke bewoningsniveaus te verwachten.

Is er op basis van het verwachtingsmodel sprake van behoudenswaardige archeologische waarden? Zo ja, in welke mate worden deze waarden verstoord door realisatie van een eventuele bodemingreep?

De geplande nieuwbouw is voor een groot deel geconcentreerd op de locatie van de huidige bebouwing. Het verstoringsonderzoek geeft echter aan dat er slechts ter hoogte van de kelder onder de basisschool en het souterrain onder de voormalige gymnastiekzaal diepe verstoringen hebben plaatsgevonden. De vroeg-middeleeuwse resten kunnen echter tot minstens -3,00 tot -4,00m onder het huidige maaiveld verwacht worden. Het onderzoek van Grontmij toonde bovendien aan dat de huidige funderingen en heipalen niet hergebruikt kunnen worden voor de nieuwbouw. Bijgevolg zal er, zowel bij de ondergrondse sloop van de huidige bebouwing als het aanleggen van de nieuwe funderingen, een aanzienlijke verstoring aan het archeologisch patrimonium worden toegebracht. Het gebruik van gewijzigd heipalenplan onder de reeds onderheide gymnastiekzaal zal weliswaar een relatief geringe lokale verstoring veroorzaken, maar zal door het dichte gecombineerde grid van oude en nieuwe palen toekomstig archeologisch onderzoek vrijwel onmogelijk maken. In de praktijk betekent dit dat deze zone dan als zo goed als verloren mag worden beschouwd.

Een aanzienlijk deel van de geplande nieuwbouw valt ook buiten de reeds bestaande bebouwing

in een zone die in het verleden nauwelijks verstoord is en waar zonder enige twijfel een grote hoeveelheid archeologische resten vanaf de 10e eeuw n. Chr. verwacht kunnen worden. Ook valt het zuidelijke poortgebouw van de vroeg middeleeuwse ringwalburg volledig in één van deze zones. We kunnen er dus vanuit gaan dat de geplande bodemingrepen hoe dan ook verstoringen aan archeologische resten teweeg gaan brengen. De mate hiervan is afhankelijk van de gebruikte funderingsmethoden, de afwijking van de oude bebouwing en de inplanning van diepe bodemverstorende elementen als kelders, garages, etc...

7.2 Aanbevelingen

Hoe kan deze verstoring door planaanpassing tot een minimum worden beperkt?

Het plangebied bevindt zich in de oudste zone van de historische kern van Middelburg met bewoningssporen van de 9e tot de 20e eeuw. Elke bodemverstorende activiteit zal daarom op welke manier ook schade toebrengen aan belangrijke archeologische resten. Om deze schade en de daaruit volgende kosten voor archeologisch onderzoek tot een minimum te beperken zal de nieuwbouw zoveel mogelijk moeten worden afgestemd op de contouren en de funderingen van de huidige bebouwing. Bij voorkeur kan dit gebeuren door herbruik van de bestaande funderingen, maar het onderzoek van Grontmij heeft aangetoond dat dit niet mogelijk is. In dat geval moet gekeken worden naar een funderingswijze die de schade zoveel mogelijk beperkt, gedacht kan worden aan een breed grid van heipalen en balkfunderingen. Dit vormt voor het gymnastiekgebouw echter een probleem, gezien het reeds bestaande dichte heipalenplan. Bijkomende palen maken toekomstig archeologisch onderzoek hier technisch bijna onmogelijk. Het spreekt voor zich dat het graven van kelders of andere diepe ruimtes bij de nieuwbouw moet vermeden worden.

Het huidige voorstel voor de nieuwbouw wijkt op enkele plaatsen sterk af van de bestaande bebouwing. Dit is ondermeer het geval in het zuidwestelijke deel van het plangebied, waar zich ondermeer de resten van de toegangspoort van de vroeg-middeleeuwse ringwalburg bevinden. Ook in het oostelijk deel van het plangebied, op het binnenterrein van de ringwalburg, wordt een aanzienlijke zone buiten de huidige bebouwing verstoord.

Welke vorm van nader onderzoek is nodig om de aanwezigheid van archeologische waarden en hun omvang, ligging, aard en datering voldoende te kunnen bepalen om te komen tot een selectiebesluit?

Het is de mening van de WAD dat verder geen waarderend onderzoek in de vorm van boringen of proefsleuvenonderzoek noodzakelijk is om tot een gedegen selectiebesluit te komen. Het bureauonderzoek geeft een voldoende duidelijk beeld van de archeologische waarden in het onderzoeksgebied. De WAD adviseert in eerste instantie de ondergrondse sloop van de huidige bebouwing archeologisch te laten begeleiden. Op die manier kan de aard, stratigrafische ligging en conservering van de aanwezige archeologische resten in kaart worden gebracht. Afhankelijk van deze resultaten kan dan een vervolgstrategie worden bepaald.

Literatuur

BENNEMA J. & VAN DER MEER K., 1952. De Bodemkartering van Nederland. Deel 12, Walcheren. Wageningen, Stichting voor Bodemkartering.

BERENDSEN H.J.A., 2000. Landschappelijk Nederland. Assen.

BLOEMERS J.H.F., LOUWE KOOIJMANS L.P. & SARFATIJ H., 1981. Verleden land. Archeologische opgravingen in Nederland. Amsterdam.

BGSV, 2007. Bachtensteene. Stadhuistraat. Stedenbouwkundige randvoorwaarden. Rotterdam.

DIJKSTRA J., OSTKAMP S. en WILLIAMS G. 2006. Archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige Berghuijskazerne te Middelburg. ADC-rapport 595.

KOEMAN C. en VISSER J.C., 1992, De stadsplattegronden van Jacob van Deventer, Aalsmeer, Map 7 Nederland Zeeland

KUIPERS J.J.B., HENDRIKSE H. en VAN WAARDEN-KOETS A. 2000. De onderkant van de Markt. De Westmonsterkerk van Middelburg in archeologie en historie. Middelburg.

Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), Versie 3.1., 2006. Zoetermeer, College voor de Archeologische kwaliteit.

MULDER F.J., 2003. De ondergrond van Nederland. Houten/Groningen, Wolters-Noordhoff bv.

ROELSE O., 2004. Haalbaarheidsonderzoek nieuwbouw Bachtensteene/Stadhuisstraat Middelburg. Onderzoek ten behoeve van hergebruik bestaande fundatie voor nieuwbouw. Grontmij. Middelburg.

SIJNKE P.W., 1978. Uit de Middelburgse historie. Middelburg.

SIJNKE P. & VAN GENT T., 2001. Geschiedenis van Middelburg. Geestelijken, regenten en kooplieden. Meer dan 1000 jaar. Middelburg, 160p.

S.N., 1987. De plattegrond van Middelburg van Cornelis Goliath, Uitgegeven door het Koninklijk Zeeuwsh Genootschap der Wetenschappen.

SPITZERS, T. 2005. Archeologische begeleiding Middelburg-Abdij, Middeleeuwse muur-en dierenresten van het "Vuile Pleintje". BAAC-rapport 04.030.

Topografische kaarten en plattegronden van de Hattinga's 1724-1755, Map 10, Kaarten van Walcheren, 1:12.000

UFKES A., 2006. Een archeologisch onderzoek in de vroegmiddeleeuwse ringwalburg op het Abdijplein te Middelburg, gemeente Middelburg (Z.). ARC-publicaties 119. Groningen.

VAN HEERINGEN R., HENDERIKX P.A. & MARS A.. (red.), 1995. Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland. Goes/Amersfoort.

VAN KEMPEN P.A.M.N. 1998. Middelburg. Opgraving Markt. Rapportage van de archeologische begeleiding van de herinrichtingswerkzaamheden op de Markt, van januari t/m mei 1998. Middelburg.

VAN KEMPEN P.A.M.M. 2004. Markt (Tympaanplein) Middelburg, gemeente Middelburg. Archeologische begeleiding van de eerste fase van de herinrichtingswerkzaamheden. RAAP-rapport 1070.

VAN KEMPEN P.A.M.M. 2005. Plangebied Markt (Tympaanplein) Middelburg, gemeente Middelburg; archeologische begeleiding van de tweede fase van de herinrichtingswerkzaamheden. RAAP-rapport 1202.

VAN RUMMELEN F.F.F.E., 1997. Toelichting bij de Geologische kaart van Nederland: 1:50.000. Blad Walcheren. Tweede druk, Haarlem, Rijks Geologische Dienst.

VAN WAARDEN-KOETS A., 2001. Memo. Historisch onderzoek locatie Onder den Toren en scholencomplex Bachtensteene Middelburg. Zeeuws Archief. Middelburg.

MIDDELBURG

GEMEENTE VEERE

GEMEENTE VLISSINGEN